

Information literacy in public libraries from the perspective of policymakers of Iran Public Libraries Foundation: An exploratory study

Batul Keykha

Assistant Prof., Department of Knowledge and Information Science, University of Zabol, Zabol, Iran
(Corresponding Author)
batulkeykha@uoz.ac.ir

Amir Ghaebi

Associate Prof., Department of Knowledge and Information Science, Alzahra University, Tehran, Iran
ghaebi@alzahra.ac.ir

Abstract

Purpose: The role of public libraries as one of the infrastructures of the information society and an important center in lifelong education to the society and the development of information literacy skills to the audience; It is always very important. The present paper aims to conduct an exploratory study on the status of information literacy in upstream documents and curriculums of Iran public libraries institutions for public libraries.

Method: This is a developmental exploratory-qualitative study in terms of purpose. Research data were collected using in-depth, semi-structured interviews with policymakers and officials of public libraries. Data were coded and analyzed using thematic analysis and Colaizzi methods through MaxQDA 12. Items validity was verified using content validity by information literacy experts, and the coding reliability coefficient was measured using the Holsty formula.

Findings: A total of 313 codes were extracted from interviews, among which 69 open-ended codes for the three items of information literacy significance, 39 open-ended codes for three items of upstream documents, 55 open-ended codes for the three items of information literacy training plans for the target audience, 118 open-ended codes with two main items, and two sub-items of information literacy gaps and causes of gaps, and 32 open-ended codes with four items of information literacy improved status strategies were categorized. Lack of coherent and integrated educational programs in the institution's upper level documents, passing and limited references to information literacy skills, slow revision of upper level documents and notices, lack of presence of librarians and information literacy experts in the country in compiling documents, lack of upper level view of concepts Information literacy skill-oriented, in the institution's upstream documents, are among the most important deficiencies in relation to information literacy skills in the programs of public libraries of the country.

Originality/value: Research findings showed that planning and implementing information literacy skill development programs in Iran public libraries suffer from poor status in practice and upstream documents. Hence, it is necessary to use a comprehensive plan to deal with information literacy skills in upstream documents of Iran public libraries. Therefore, it is necessary for the institution of public libraries of the country to improve its strategic policies, organizational structure and culture, operational plans and current measures in this field. Adding new issues to the upstream documents and revisions of relevant rules would lead to achieving the desired condition and deepening information literacy status in Iran public libraries. Thus, it effectively contributes to training and improving information literacy skills among Iran public libraries attendees. The result of these efforts will be giving place and creating value to the concepts and skill components of information literacy in Iran's public libraries in order to empower the audience.

Keywords: Information literacy skills, Iran Public Libraries Foundation, Exploratory study, Colaizzi methods

Conflicts of Interest: None

Funding: Iran Public Libraries Foundation

Citation: Keykha, B., & Ghaebi, A. (2022). Information literacy in public libraries from the perspective of policymakers of Iran Public Libraries Foundation: An exploratory study. *Research on Information Science and Public Libraries*, 28(3), 352-370.

Received 13 February 2022; Received in revised form 29 August 2022

Accepted 19 September 2022; Published online 31 October 2022

Article Type: Research Article

© The author(s)

Publisher: Iran Public Libraries Foundation

سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی از نگاه سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور: یک مطالعه اکتشافی

بتول کیخا

استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه زابل، زابل، ایران (نویسنده مسئول)
batulkeykha@uoaz.ac.ir

امیر غائبی

دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه الزهراء (س)، تهران، ایران
ghaebi@alzahra.ac.ir

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی جایگاه سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی و برنامه‌های آموزشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در کتابخانه‌های عمومی انجام شده است.
روش: این پژوهش از نظر هدف پژوهشی توسعه‌ای و در زمره مطالعات کیفی است. جامعه پژوهش سیاست‌گذاران و مسئولان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بودند. داده‌ها با استفاده از مصاحبه حضوری عمیق نیمه‌ساختار یافته گردآوری شده است. روایی پرسش‌های مصاحبه با روش روایی محتوایی توسط متخصصان سواد اطلاعاتی و ضریب پایایی کدگذاری با فرمول هولستی محاسبه شده است. کدگذاری و تحلیل داده‌ها با تلفیق روش تحلیل مضمون و الگوی کلایزی و استفاده از نسخه ۱۲ نرم‌افزار مکس کیودی‌ای انجام شده است. یافته‌ها: از کل مصاحبه‌ها ۳۱۳ کد استخراج شد و در پنج مقوله اهمیت سواد اطلاعاتی، اسناد بالادستی نهاد، برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی برای مخاطبان، خلأهای سواد اطلاعاتی و عوامل بروز خلأها و راهکارهای ارتقای جایگاه مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی دسته‌بندی شدند. نبود برنامه‌های منسجم و یکپارچه آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد، اشاره‌های گذرا و محدود به مهارت‌های سواد اطلاعاتی، تأخر بازنگری‌های اسناد بالادستی و ابلاغیه‌ها، عدم حضور کتابداران و متخصصان سواد اطلاعاتی کشور در تدوین اسناد، نبود نگاه بالادستی به مفاهیم مهارت‌محور سواد اطلاعاتی در اسناد از مهم‌ترین نارسایی‌های جایگاه مهارت‌های سواد اطلاعاتی در برنامه‌های نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به شمار می‌روند.
اصالت/ارزش: نتایج پژوهش حاضر ضمن ترسیم وضعیت فعلی می‌تواند با افزودن مباحث جدید در بازنگری‌های اسناد بالادستی و آیین‌نامه‌های مربوطه منجر به نیل به وضعیت مطلوب و تعمیق جایگاه سواد اطلاعاتی در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور شود و از این طریق در آموزش و ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی جامعه مخاطب کتابخانه‌های عمومی کشور گام‌های مؤثری برداشت.
کلیدواژه‌ها: مهارت‌های سواد اطلاعاتی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، مطالعه اکتشافی، الگوی کلایزی

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت‌کننده: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.

استناد: کیخا، بتول؛ و غائبی، امیر (۱۴۰۱). سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی از نگاه سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور: یک مطالعه اکتشافی. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۸(۳)، ۳۷۰-۳۵۲. تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۴؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۰۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۸؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۸/۰۹

نوع مقاله: علمی پژوهشی

© نویسندگان

ناشر: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

سواد اطلاعاتی در جدیدترین تعریف، مجموعه‌ای از مهارت‌ها و جلوه‌هاست که ارتقای فهم افراد از فضای اطلاعاتی را به همراه دارد. این مهارت‌ها فرد را قادر به تشخیص نیاز اطلاعاتی خود می‌کند تا با شناسایی منابع اطلاعاتی و تدوین روش جست‌وجو در این منابع بتواند اطلاعات به‌دست‌آمده را ارزیابی کند و در جهت تولید و اشاعه اطلاعات و دانش جدید پیوند لازم را بین اطلاعات جدید و دانش قبلی خود برقرار سازد (ای‌سی آر آل^۱، ۲۰۱۶). تسلط بر مهارت‌های سواد اطلاعاتی ضرورتی است که امروزه جایگاه آن با گسترش روزافزون فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی بیش از پیش اهمیت یافته است (لی، چن و وانگ، ۲۰۲۱^۲؛ کیرنیک^۳، ۲۰۱۶؛ دیماسون، پارتریج و بروس^۴، ۲۰۱۹؛ لنین، گریتی^۵، ۲۰۲۲؛ پوتنیس، گالا^۶، ۲۰۲۲). در این میان، کتابخانه‌های عمومی به‌مثابه یک دانشگاه عمومی و یکی از مراکز مهم مشارکت‌کننده در آموزش مادام‌العمر به جامعه (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۹)، نقش مشارکتی سازنده و قابل توجهی در توسعه پایدار اطلاعاتی جوامع (آلکس نمچا، ایگبینوویا^۷، ۲۰۲۲) و آموزش و یاددهی مهارت‌های سواد اطلاعاتی به جامعه مخاطب بر عهده دارند (گالا، پوتنیس^۸، ۲۰۲۲؛ قربان‌اوغلو، آقویونلو و یومای^۹، ۲۰۰۶). از این رو، نقش این کتابخانه‌ها به‌عنوان یکی از زیرساخت‌های جامعه اطلاعاتی و یک نظام مشارکتی و استمراردهنده مهارت‌های سواد اطلاعاتی حائز اهمیت بسیار است. پرورش افراد برخوردار از سواد اطلاعاتی در جامعه بیش از هر چیز نیازمند مشارکت کتابخانه‌های عمومی در آموزش مستمر و ارتقای اثربخش مهارت‌های سواد اطلاعاتی افراد است. این موفقیت زمانی حاصل می‌شود که برنامه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در این کتابخانه‌ها بر مبنای مطالعات کارشناسی شده و هدفمند برنامه‌ریزی و اجرا شود (چاترجی، سامانتا و دی^{۱۰}، ۲۰۲۱).

مرور پیشینه‌های پژوهش حاکی از این است که اجرای برنامه‌های جامع آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در سطوح ملی و فراملی و به‌طور جدی در بسیاری از کتابخانه‌های عمومی کشورهای توسعه‌یافته شروع شده و در حال انجام است (آبرین و راسل^{۱۱}، ۲۰۱۴؛ پن جوان^{۱۲}، ۲۰۱۰؛ ایو، گروت و اشمیت^{۱۳}، ۲۰۰۷؛ لای^{۱۴}، ۲۰۱۱؛ ییلماز و سویلو^{۱۵}، ۲۰۱۴). این در حالی است که مرور پژوهش‌ها در حوزه سواد اطلاعاتی در بافت کتابخانه‌های عمومی ایران نشانگر مسائل و خلأهای مختلف و کاستی‌های قابل توجهی است که از مهم‌ترین چالش‌های موجود در این زمینه عبارت‌اند از: کافی نبودن آموزش‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی (زارع، ۱۳۹۲؛ تاجداران، کربلاآقایی کامران، عاملی، ۱۳۹۲؛ مهدیزاده هریکنندی، ۱۳۸۹)، وضعیت نامطلوب سطح مهارت‌های سواد اطلاعاتی کاربران (علیزاده، ۱۳۹۲؛ درزی خلردی و درزی خلردی، ۱۳۹۱ به نقل از: فرخاری، ۱۳۹۵)؛ پایین بودن سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی (تفرشی و انگورج تقوی، ۱۳۸۷؛ رضوان، ۱۳۸۸؛ مهدیزاده هریکنندی، ۱۳۸۹؛ و عبدالمهی، ۱۳۹۳)؛ ظهور شکاف دیجیتالی در کتابخانه‌های عمومی ایران و ضرورت بهبود فرصت‌های نابرابر گروه‌های مختلف اجتماع در دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی (منصوریان، ۱۳۹۱)؛ ضعف در روزآمدسازی برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی و نبود زیرساخت‌های لازم برای آموزش این مهارت‌ها به مخاطبان (فرخاری، ۱۳۹۵)؛ عدم توجه به تدوین و تصویب برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی ملی و اسناد چشم‌انداز

1. ACRL: Association of College and Research Libraries Information Literacy Framework

2. Li, Chen & Wang

3. Kirinić

4. Demasson, Partridge & Bruce

5. Lannin Gerrity

6. Potnis & Gala

7. Alex-Nmecha & Igbinovia

8. Gala, Potnis

9. Kurbanoglu & Akkoyunlu & Umay

10. Chatterjee, Samanta & Dey

11. O'Brien & Russell

12. Ponjuan

13. Eve, Groot & Schmidt

14. Li

15. Soylyu & Yilmaz

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (فرخاری، ۱۳۹۵؛ کیخا، کیانی و غائبی، ۱۳۹۷)؛ دگر دیسی محمل‌های اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی و بی‌توجهی به نقش کتابداران در توسعه آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به مخاطبان کتابخانه‌ها (کشاورزبان و اصنافی، ۱۳۹۵).

مرور مطالعات خارج از کشور نشان می‌دهد بیش از یک دهه است که مسئله توسعه نیافتگی سیاست‌گذاری‌های ملی به دلیل نبود تفکر مشترک میان ذی‌نفعان و تصمیم‌گیران قانونی، یکی از دلایل اصلی توسعه نیافتن مهارت‌های سواد اطلاعاتی در جوامع قلمداد می‌شود. (اُبرین و راسل، ۲۰۱۴؛ پن‌جوآن، ۲۰۱۰). بر این اساس، یکی از راهکارهای مؤثر در ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی تصویب برنامه‌های ملی آموزش سواد اطلاعاتی (دیماسون، پارتریچ و بروس، ۲۰۱۹)؛ در قالب آیین‌نامه‌های قانونی است (دلاوگا، ۲۰۱۴).

در ساختار نظام مدیریتی و تصمیم‌گیری ایران نیز همانند بسیاری از جوامع اجرای برنامه‌های کلان در صورت مهم بر شمرده شدن توسط سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان و جانمایی در آیین‌نامه‌ها و اسناد مربوطه می‌توانند پشتوانه قانونی و ضمانت اجرایی لازم را کسب کنند (کیخا، کیانی و غائبی، ۱۳۹۷). به همین منظور، مطالعه و بررسی دیدگاه‌های مسئولان و سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در این خصوص ضرورتی مهم است که علی‌رغم اهمیت، تاکنون در بافت نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و در میان جامعه سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران این نهاد به‌عنوان متولی اصلی و قانونی کتابخانه‌های عمومی و یکی از مرکز مهم و مشارکت‌کننده در آموزش مادام‌العمر به جامعه و توسعه‌دهنده یادگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی به مخاطبان (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۹) مورد توجه واقع نشده است. مسئله‌ای که ضرورت مطالعه درباره آن با توجه به خلأهای سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور گفته شد حائز اهمیت است. بررسی و مهم بر شمردن جایگاه سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی و آیین‌نامه‌های این نهاد می‌تواند منجر به توسعه، تعمیق و تأثیر هر چه بیشتر این مهارت‌ها در توانمندسازی جامعه مخاطب کتابخانه‌های عمومی شود (کیخا، کیانی، غائبی، ۱۳۹۷).

از این رو، انتظار بر این است که با بررسی و مطالعه اکتشافی جایگاه سواد اطلاعاتی از نگاه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بتوان در تعیین و تعمیق نقش و جایگاه مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور به نتایجی قابل توجه دست یافت و برای ارتقای نقاط قوت و تلاش به منظور رفع ضعف‌های احتمالی موجود با افزودن مباحث جدید در اسناد بالادستی و آیین‌نامه‌های مربوطه اقدامات جبرانی لازم صورت پذیرد. انتظار می‌رود نتایج این پژوهش بتواند وضعیت فعلی و چالش‌های موجود آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی را در اسناد بالادستی و برنامه‌های کنونی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور از دیدگاه سیاست‌گذاران و مسئولان نهاد تعیین کند و در ترسیم وضعیت مطلوب نیز مؤثر واقع شود تا از این طریق بتوان در ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی مخاطبان کتابخانه‌های عمومی کشور گام‌های مؤثری برداشت. از این رو، پژوهش حاضر با در نظر داشتن آنچه از خلأهای توجه به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور ذکر شد و همچنین به منظور ایجاد بستری برای برنامه‌ریزی‌های منسجم و اجرای مستمر آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در بافت نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، در صدد است به مطالعه اکتشافی جایگاه سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی و برنامه‌های آموزشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور از نگاه سیاست‌گذاران و مسئولان این نهاد بپردازد. به منظور تحقق این هدف، پرسش‌های زیر مدنظر است:

۱. میزان آشنایی مسئولان و سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور با مفاهیم و مؤلفه‌های مهارت‌های سواد اطلاعاتی چگونه است؟
۲. میزان نیاز و توجه به مؤلفه‌های مهارت‌های سواد اطلاعاتی در جامعه امروز از دیدگاه مسئولان و سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چگونه است؟
۳. میزان توجه به مؤلفه‌های مهارت‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی ایران از دیدگاه مسئولان و سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چگونه است؟

۴. مؤلفه‌های مهارتی سواد اطلاعاتی در برنامه‌های آموزشی کتابخانه‌های عمومی ایران از دیدگاه مسئولان و سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چه جایگاهی دارند؟
۵. مسئولان و سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در خصوص خلأهای موجود و دلایل و عوامل بروز این خلأها در اسناد بالادستی و آیین‌نامه‌های نهاد و در برنامه‌های آموزشی سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور چه دیدگاهی دارند؟
۶. مسئولان و سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در خصوص راهکارهای عملی برای جبران و بهبود خلأهای آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور چه دیدگاهی دارند؟
۷. مسئولان و سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی ایران در خصوص برنامه‌های تقویتی و ارتقا دهنده جایگاه مؤلفه‌های مهارتی سواد اطلاعاتی در بازنگری‌های بعدی اسناد بالادستی و آیین‌نامه‌های اجرایی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چه دیدگاهی دارند؟

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف پژوهشی توسعه‌ای با رویکرد اکتشافی و در زمره مطالعات کیفی است. داده‌ها با انجام مصاحبه حضوری عمیق نیمه‌ساختار یافته با سیاست‌گذاران و مسئولان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور گردآوری شده است. کدگذاری و تجزیه و تحلیل داده‌ها با تلفیق روش تحلیل مضمون و الگوی کلایزی و با استفاده از نسخه ۱۲ نرم‌افزار مکس کیودی‌ای انجام شده است. مطالعه اکتشافی دیدگاهی کل‌نگر مبتنی بر مجموعه بررسی‌هایی است که برای شناسایی مقاصد آرمانی (مأموریت، چشم‌انداز) به کار می‌رود (جورجی^۱، ۱۹۷۵) از این رو، این رویکرد در پژوهش حاضر مدنظر قرار گرفت.

تحلیل مضمون روشی برای کشف و شناخت مضامین در داده‌های متنی حاصل از مصاحبه است (برنارد، رایان^۲، ۲۰۰۳) که داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (برن، کلارک^۳، ۲۰۰۶؛ عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰). الگوی کلایزی^۴ از روش‌های تحلیل محتوای کیفی مقوله‌ای و هدایت‌شده در پژوهش‌های اکتشافی و از روش‌های پژوهش در تفسیر ذهنی-محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدگذاری و مضمون‌سازی است. با استفاده از این الگوی هفت مرحله‌ای، پژوهشگر با بهره‌گیری از ساختار معنایی، داده‌ها را تفسیر می‌کند. از این رو، در این الگو، مشارکت و تفسیر پژوهشگر نیز بخشی از فرایند پژوهش محسوب می‌شود (کلایزی، ۱۹۸۷؛ کلایزی، ۱۹۶۹). بر این اساس، این الگو در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفت.

جامعه پژوهش متشکل از ۹ عضو از سیاست‌گذاران و مسئولان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور شامل مشاوران دبیر کل (۱ نفر)، مدیران کل (۲ نفر)، معاونان (۲ نفر) و ۴ نفر از رؤسا و اعضای کمیته تخصصی هیئت‌امنانی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بود که در تدوین اسناد و آیین‌نامه‌های این نهاد نقش داشته‌اند و یا به واسطه مسئولیت فعلی‌شان می‌توانند در حال حاضر یا آینده در تدوین یا بازنگری این اسناد نقش داشته باشند. در انتخاب جامعه پژوهش، نمونه‌گیری انجام نگرفت. در ابتدا فهرست اولیه اسامی مصاحبه‌شوندگان با ۱۳ نفر عضو تنظیم شد. پس از دعوت افراد به مصاحبه، طبق توضیحات مندرج در فرم اطلاع‌رسانی و همچنین توضیحات پژوهشگر در خصوص معرفی پژوهش و پرسش‌های مصاحبه و اینکه مشارکت کنندگان حق انصراف و کناره‌گیری در هر مرحله از مصاحبه را داشتند، در مراحل آغازین مصاحبه، دو نفر از جامعه پژوهش از مصاحبه اظهار انصراف کردند. همچنین، پس از آغاز مصاحبه‌ها با توجه کاوشی بودن دو پرسش اول مصاحبه که با هدف سنجش آشنایی مصاحبه‌شونده‌ها با مفاهیم کلی سواد اطلاعاتی طراحی شده بود، مشخص شد که دو نفر از افراد جامعه پژوهش به دلیل غیر مرتبط بودن تحصیلات آن‌ها با مسئولیت فعلی‌شان، هیچ‌گونه دانش و آشنایی با عنوان، تعاریف، مفاهیم و مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی ندارند

1. Giorgi
2. Bernard & Ryan
3. Braun & Clarke
4. Colaizzi

و در نتیجه به دلیل عدم توانایی پاسخ به پرسش‌های بعدی از جامعه پژوهش خارج شدند، اما به منظور رعایت اخلاق پژوهش و به پاس اعلام همکاری‌شان و زمانی که برای مصاحبه اختصاص داده بودند پژوهشگر تا حدی گفت‌وگو را برای شنیدن صحبت‌ها و تجربه‌هایشان در حوزه کتابخانه‌های عمومی ادامه داد. در نتیجه، جامعه اصلی پژوهش متشکل از ۹ عضو بود. لازم به ذکر است اگرچه پس از انجام ۸ مصاحبه، پژوهشگر در پاسخ به همه پرسش‌های مصاحبه به اشباع رسید اما به منظور کسب اطمینان خاطر، مصاحبه نهم نیز به طور کامل انجام شد اما داده‌ای جدید به دست نیامد.

برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش، از مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته با سؤالات باز به صورت گفت‌وگوی هدفمند و دوسویه بین مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده استفاده شد. این نوع مصاحبه به دلیل انعطاف‌پذیری و عمیق بودن، مناسب پژوهش‌های کیفی است (استروبرت، کارپنتر و اسپزیال^۱، ۲۰۱۱) و هدف از آن کسب بیشترین اطلاعات و استنباط عمیق جزئیات غنی و داده‌های مهمی است که بتوان از آن‌ها در تجزیه و تحلیل استفاده کرد (هومن، ۱۳۹۴؛ سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۹).

برای سنجش روایی و پایایی پرسش‌های مصاحبه، میان پژوهشگران توافق زیادی وجود ندارد. لذا تعریف روایی و پایایی برای پرسش‌های مصاحبه متفاوت است (گال و بروگ^۲، ۱۳۹۳). با این حال، برای سنجش روایی مصاحبه علاوه بر اینکه مضامین اصلی با مطالعه مبانی نظری، پیشینه و هدف‌های پژوهش انتخاب شدند، با استفاده از روش روایی محتوایی، نظرات و رهنمودهای سه نفر از متخصصان سواد اطلاعاتی نیز در این خصوص لحاظ شد. برای محاسبه پایایی کدگذاری پرسش‌های مصاحبه، علی‌رغم تأیید کدگذاری‌ها توسط متخصصان مربوطه، از میان مصاحبه‌های انجام گرفته، سه مصاحبه به طور تصادفی انتخاب و هر کدام از آن‌ها دو بار در یک فاصله زمانی سی‌روزه توسط پژوهشگران کدگذاری شدند. سپس، نتایج این دو کدگذاری با یکدیگر مقایسه و از فرمول هولستی^۳ برای محاسبه ضریب پایایی استفاده شد.

$$n2: (2 \times 91 / (96 + 106)) = \%90 + (n1 / 2M = PAO)$$

در این فرمول، PAO به معنای درصد توافق مشاهده شده (ضریب پایایی)، M تعداد توافق در دو مرحله کدگذاری، n1 تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله اول و n2 تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله دوم است. این رقم بین ۰ (هیچ توافق) تا ۱ (توافق کامل) متغیر است (شورت^۴، ۲۰۱۰). نتیجه محاسبه ضریب پایایی و مقدار آن که معادل ۹۰ درصد شد نشان می‌دهد که نتایج این بخش از پژوهش از قابلیت اعتماد برخوردار است.

مصاحبه پژوهش حاضر شامل هشت پرسش باز-پاسخ بود. قبل از شروع مصاحبه‌های اصلی، برای مشخص شدن نقاط ضعف و قوت مصاحبه، یک مصاحبه نمونه در مقیاس کوچک‌تر و سپس مصاحبه‌های اصلی انجام شد. پرسش ابتدایی مصاحبه جنبه کاوشی داشت. پرسش‌های بعدی حول محور هدف‌های پژوهش به روشن ساختن عمیق‌تر ابعاد موضوع پرداخت. پس از تشریح راهنمای مصاحبه، مصاحبه‌ها تا مرحله اشباع داده‌ها ادامه یافت.

با توجه به اینکه مطالب مطرح شده در مصاحبه از دیدگاه پژوهشگران محرمانه تلقی شده بود، برای اطمینان بخشی به مصاحبه‌شوندگان در ابتدای هر مصاحبه توضیحاتی توسط پژوهشگر حاوی اطلاعاتی به منظور آشنایی مصاحبه‌شونده با ماهیت پژوهش، نکات مرتبط با ملاحظات اخلاقی پژوهش، شیوه مصاحبه، روش ثبت اطلاعات و مختار بودن مصاحبه‌شونده برای عدم ادامه مصاحبه به تک‌تک مصاحبه‌شوندگان ارائه شد. مصاحبه‌ها در محل دفتر کار افراد در ساختمان‌های مختلف نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و در طول ساعات کار اداری صورت گرفت و با استفاده از ضبط صوت مخصوص گوشی تلفن همراه ضبط شد و هم‌زمان یادداشت برداری می‌شد. در دو مورد که مصاحبه‌شوندگان مایل به ضبط صدایشان نبودند فقط یادداشت برداری شد. مدت زمان انجام مصاحبه و زمان خاتمه آن نیز با اختیار شرکت‌کنندگان انجام شد. مصاحبه‌ها پس از جمع‌آوری در نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی

1. Streubert, Carpenter & Speziale
2. Gal Borg
3. Holsti' Pao
4. Short

مکس کیودی ای^۱ بارگذاری شدند و داده‌ها طبق آنچه در ابتدای بخش روش‌شناسی ذکر شد با تلفیق روش تحلیل مضمون و الگوی کلایزی طی ۷ مرحله زیر تحلیل شدند:

- مطالعه دقیق همه صحبت‌های شرکت‌کنندگان: بعد از اتمام هر مصاحبه، در فاصله زمانی کمتر از ۷۲ ساعت تایپ و پیاده‌سازی مصاحبه انجام شد و با استماع مکرر گفته‌های شرکت‌کنندگان، پاسخ‌ها ثبت شد و با در نظر داشتن مکث‌ها، احساسات، تأکیدها و حالات چهره شرکت‌کنندگان، بازتاب ذهنی^۲ پژوهشگر نیز در قالب برداشت معنایی^۳ در ذیل هر پاراگراف ثبت شد. لازم به ذکر است در مرحله گردآوری و ثبت داده‌ها، مطالب بیان‌شده از سوی شرکت‌کنندگان به صورت تشریحی و داستان‌گونه بیان شد؛ زیرا جمع‌آوری داده‌های حاصل از مصاحبه‌های داستان‌گونه نقشی سازنده‌تر در رعایت تمامیت داده‌ها و درک پدیده دارد. گرو^۴ و برنز^۵ معتقدند که این داستان‌ها را نباید در زمان روایت به‌طور جداگانه کدگذاری کرد؛ زیرا این کار داده‌ها را خرد می‌کند و مفهوم کلی (معنایی) آن را از بین می‌برد (بروس، گرو، ۱۹۹۹؛ به نقل از کریمیان، ۱۳۹۲). پس از پیاده‌سازی متن کامل هر مصاحبه توسط برنامه‌واژه پرداز ورد، یک نسخه از خلاصه مصاحبه برای مصاحبه‌شونده ارسال و تأییدیه آن دریافت شد. سپس، پاسخ‌های مربوط به هر پرسش به‌طور جداگانه از فایل مصاحبه‌ها جمع‌شدند. برای نمونه، هر نه پاسخ مربوط به پرسش شماره یک در زیر آن کپی شد و سپس نسخه تجمیع‌شده هر پرسش و پاسخ‌های مربوط به آن در یک فایل جداگانه ذخیره شد.

- استخراج عبارات اصلی: در این مرحله، عبارات و جملاتی که به‌طور مستقیم به هدف‌های پژوهش مربوط بود از مصاحبه‌ها استخراج و زیر جملات مهم خط کشیده شد.

- پیدا کردن و فرموله کردن معانی شناخته‌شده: در این مرحله، معنای همه جملات مهم استخراج و در حاشیه و متن مصاحبه یادداشت شد که به‌عنوان «معانی منظم‌شده» یا «کد» شناخته شد و طبق اصول کدگذاری پیکارد^۶ (۲۰۱۳)، پس از انجام هر مصاحبه و قبل از اقدام به مصاحبه بعدی داده‌ها کدگذاری شدند. در این مرحله، همه پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان که مرتبط با پرسش‌های پژوهش بود در قالب عبارات، کلمات، جملات و اشارات به‌عنوان کدهای اولیه در نظر گرفته شد.

- تحلیل مضمون: مرحله قبلی برای هر مصاحبه تکرار شد و انبوه کدهای استخراج‌شده به‌صورت مضامین و موضوعات اصلی دسته‌بندی شدند. پس از مصاحبه، پاسخ‌های ثبت‌شده چندین بار مرور شدند و مضامین با توجه به تکرار و ارتباط در دسته‌هایی قرار گرفتند. تحلیل مضمون در پژوهش حاضر بر اساس شناخت کلمات، عبارات مترادف و تکراری، اصطلاحات و عبارات مکنون و واژه‌های کلیدی انجام شد.

- تلفیق نتایج در قالب یک توصیف جامع: در ادامه، مضامین در طبقه‌ای بالاتر بر اساس مضامین معنایی و وجوه مشترک، یکپارچه‌سازی و طبقه‌بندی و در نهایت مقوله‌های اصلی شناسایی شدند و این مؤلفه‌ها در دسته‌های کلی‌تر قرار گرفتند.

- بیان صریح و روشن از ساختار اساسی موضوع مورد مطالعه: با فرموله کردن توصیف جامع موضوع مورد مطالعه، در نهایت یک توصیف جامع و تصویر کلی از دسته‌بندی موضوعات و مضامین اصلی و ساختار موضوع مطالعه یعنی دیدگاه‌ها و تجارب جامعه پژوهش در خصوص جایگاه سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی و برنامه‌های آموزشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور ارائه شد. سپس، بر اساس مضامین معنایی و وجوه مشترک، یکپارچه‌سازی و طبقه‌بندی شده و در نهایت مقوله‌های اصلی شناسایی شدند.

- اعتبارسنجی نهایی یافته‌ها: برای حصول اطمینان از دقت و صحت داده‌ها، از منظر پژوهشگران و

1. Maxqda
2. reflection
3. Memo
4. Grove
5. Burns
6. Burns & Grove
7. Pickard

مشارکت‌کنندگان، از روش تطبیق توسط اعضای کوئلر و مارچلی^۱ (۲۰۰۳) استفاده شد، به‌گونه‌ای که قبل از تحلیل نهایی، برخی از مشارکت‌کنندگان گزارش فرایند تحلیل و مقوله‌های به‌دست‌آمده را ملاحظه کردند و نظر خود را درباره آن‌ها ابراز داشتند.

یافته‌ها

مصاحبه‌ها در مجموع ۲۹۸ دقیقه به طول انجامید. طولانی‌ترین مصاحبه ۶۲ دقیقه و کوتاه‌ترین مصاحبه ۱۸ دقیقه بود. میانگین کل زمان مصاحبه‌ها به‌طور متوسط ۳۳ دقیقه بود. از مجموع ۹ نفر مصاحبه‌شونده، ۳ نفر (۳۳ درصد) زن و ۶ نفر (۶۷ درصد) مرد بودند که از این تعداد شش نفر (۶۷ درصد) در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی تحصیل کرده یا در حال تحصیل هستند و ۳ نفر دیگر (۳۳ درصد) در سایر رشته‌ها (تاریخ علم، اقتصاد، مدیریت) تحصیل کرده‌اند. جداول ۱ و ۲ به ترتیب عناوین مسئولیت‌شغلی مصاحبه‌شونده‌ها و وضعیت ایشان به لحاظ جنسیت، مدرک و رشته تحصیلی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. عناوین مسئولیت‌شغلی مصاحبه‌شونده‌ها

عنوان مسئولیت‌شغلی	کد مصاحبه‌شونده	عنوان مسئولیت‌شغلی	کد مصاحبه‌شونده
مدیر کل دفتر آموزش و پژوهش و نوآوری نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S6	مشاور دبیر کل و عضو هیئت امنای نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S1
رئیس اداره استانداردها نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S7	مدیر کل برنامه‌ریزی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S2
رئیس اداره امور کتابخانه‌های نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S8	رئیس اداره انتشارات علمی اداره کل پژوهشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S3
معاون مدیر کل برنامه‌ریزی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S9	معاون مدیر کل فرهنگی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S4
		رئیس اداره تبلیغ و ترویج کتاب‌خوانی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	S5

جدول ۲. وضعیت مصاحبه‌شونده‌ها به لحاظ جنسیت، مدرک و رشته تحصیلی

ردیف	مصاحبه‌شوندگان	زن		مرد		جمع	درصد
		تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۱	مدرک / مقطع تحصیلی	کارشناسی ارشد	۱	۲۵	۳	۴	۱۰۰
		دانشجوی دکتری	۱	۵۰	۱	۲	۱۰۰
		دکتری	۱	۳۳/۳	۲	۳	۱۰۰
۲	رشته تحصیلی	علم اطلاعات و دانش‌شناسی	۳	۵۰	۳	۶	۱۰۰
		سایر رشته‌ها	۰	۰	۳	۳	۱۰۰

جدول ۲ نشان می‌دهد که بیشتر مصاحبه‌شوندگان (۶ نفر) در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی تحصیل کرده‌اند یا در حال تحصیل هستند. همچنین، از نظر جنسیت، مردان با ۶۷ درصد حضور به‌طور تقریبی دو برابر زنان (۳۳ درصد) در جایگاه‌های مدیریتی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور قرار دارند. پس از تجمیع پاسخ‌های هر پرسش مصاحبه در یک فایل جداگانه و کدگذاری و مقوله‌بندی، از کل مصاحبه‌ها در مجموع ۳۱۳ کد استخراج شد. در ادامه به دلیل طولانی بودن متن مصاحبه‌ها، برای هر پرسش به‌طور نمونه یکی از متون مصاحبه و نظام کدگذاری و مقوله‌بندی مضامین نشان داده شده است.

پرسش شماره ۱ مصاحبه: نخستین پرسش مصاحبه (Q1) به دنبال دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان در خصوص میزان نیاز و توجه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی بود. بخشی از پاسخ‌های یکی از مصاحبه‌شوندگان (با کد S3) در پاسخ به این پرسش، به‌عنوان نمونه نقل می‌شود:

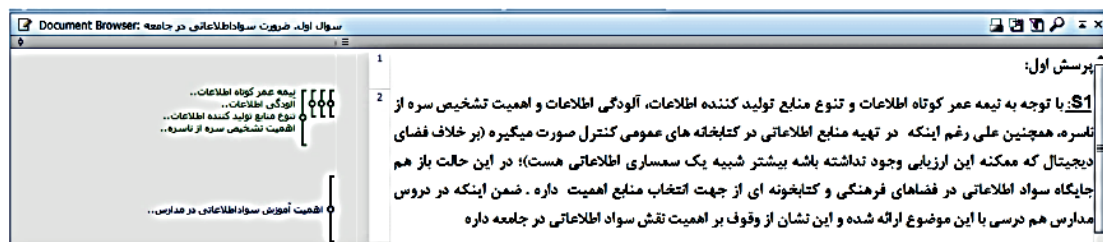
«تغییر سبک زندگی و همچنین شیوع و بروز اینترنت و شبکه‌های اجتماعی و تغییر محمل‌ها و حجم وسیع اطلاعات و انباشت اطلاعات و غیره. این‌ها همه نیاز و توجه به سواد اطلاعاتی رو نشون میده»

مقوله‌های اصلی حاصل از پاسخ به این پرسش و همچنین بخشی از پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان به همراه کدها و مقوله‌های مربوطه در شکل ۱ نشان داده شده است.

Category	Code
Documents	69
سوال اول: ضرورت سواد اطلاعاتی در جامعه	69
Sets	0
Code System	69
بررسی اول: ضرورت نیاز به سواد اطلاعاتی	0
اهمیت سواد اطلاعاتی از بعد منابع اطلاعاتی	35
اهمیت سواد اطلاعاتی از بعد انسانی	18
موانع ضرورت بخشی به سواد اطلاعاتی در جامعه	16
Sets	0
موانع ضرورت	0

شکل ۱. مقوله‌های اصلی حاصل از پاسخ به پرسش میزان نیاز و توجه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در جامعه

همان‌طور که در شکل ۱ قابل مشاهده است، پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان با ۶۹ کد باز در سه مقوله اهمیت سواد اطلاعاتی از حیث منابع جدید اطلاعاتی با ۳۵ کد، اهمیت سواد اطلاعاتی از بُعد انسانی با ۱۸ کد و موانع ضرورت بخشی به سواد اطلاعاتی با ۱۶ کد دسته‌بندی شدند.

شکل ۲. نمونه مصاحبه و کدهای حاصل از پرسش نیاز و توجه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در جامعه

همان‌طور که در شکل ۲ مشاهده می‌شود، مصاحبه‌شوندگان در خصوص میزان نیاز و توجه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در جامعه را با ۶۹ کد باز در سه مقوله دسته‌بندی کردند.

پرسش شماره ۲ مصاحبه: میزان توجه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ بخشی از پاسخ‌های یکی از مصاحبه‌شوندگان (با کد 7S) در پاسخ به این پرسش به‌عنوان نمونه نقل می‌شود:

«شاید به‌صورت ترمیک و با کلیدواژه سواد اطلاعاتی نتونیم چنین چیزی را توی اسناد ببینیم اما با مفاهیمی مثل آموزش، کسب اطلاع، راهنمایی مخاطب مشاوره و به‌ویژه اصطلاح یادگیری مادام‌العمر به مفهوم سواد اطلاعاتی اشاره شده. در سطح اجرایی و برنامه‌ریزی هم بسیار بر این موضوع تأکید شده و در اسنادی که به‌طور داخلی برای بخش‌های پژوهشی و اجرایی منتشر شده بر این مفاهیم تأکید شده و حتی دوره‌هایی برای کتابداران ترتیب داده شده که بتونن این مفهوم را (سواد اطلاعاتی) را در ذهن مخاطبان تقویت کنند و بتونن مهارت‌های سواد اطلاعاتی را برای اون‌ها توسعه ببخشن»

پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان برای این پرسش با ۳۹ کد باز، در سه مقوله‌ی عناوین اسناد با ۶ کد، مفاهیم مرتبط با سواد اطلاعاتی در اسناد با ۲۲ کد و چالش‌های مرتبط با پرداخته‌نشدن به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد با ۱۱ کد دسته‌بندی شده است. از نظر مصاحبه‌شوندگان، تنها دو سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی ایران در افق ۱۴۰۴ با ۸۳ درصد (۵ کد) فراوانی و نهضت مطالعه‌ی مفید با ۱۷ درصد فراوانی (۱ کد) اسناد بالادستی نهاد هستند که به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی پرداخته‌اند. مهم‌ترین مفاهیم این اسناد از نظر مصاحبه‌شوندگان عبارت‌اند از: توانایی دسترسی به اطلاعات، مفاهیم سواد اطلاعاتی، دسترسی بی‌واسطه به اطلاعات، استفاده از اطلاعات در تصمیم‌گیری‌ها، استفاده از اینترنت و فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، مشاوره‌ی اطلاعاتی، یادگیری مادام‌العمر، راهنمایی در کسب اطلاع، آموزش سواد اطلاعاتی، سرعت دسترسی به اطلاعات، ارتقای آگاهی‌های عمومی، ارائه‌ی خدمات آموزش مادام‌العمر، تعامل با نهادهای آموزشی و تسهیل تأمین منابع اطلاعاتی، تلاش برای یادگیری، ارتقای تعاملات فکری و تولید علم.

پرسش شماره ۳ مصاحبه (Q3): جایگاه مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در برنامه‌های آموزشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ بخشی از پاسخ‌های یکی از مصاحبه‌شوندگان (با کد 2S) در پاسخ به این پرسش به‌عنوان نمونه نقل می‌شود:

«در برنامه‌های آموزشی کتابخانه‌های عمومی من چیزی خاطر نمی‌یاد. ما در نهاد یه رویکرد داریم که به‌جای اینکه خودمون رو یک نهاد خدماتی بدونیم رفتیم به‌سوی ارائه‌ی برنامه‌های ترویجی و ترویج کتاب‌خوانی. در نتیجه، این تغییر رویکرد باعث شده تا از رسالت آموزش در کتابخانه‌های عمومی فاصله بگیریم. تا اونجا که به خاطر دارم ما یک دوره‌ی آموزشی مشاوره‌ی خواندن داشتیم که در اون دوره یه سری آموزش‌هایی به کتابداران می‌دادیم»

بر اساس یافته‌های حاصل از مصاحبه و کدها و مقوله‌های حاصل از وضعیت آموزش سواد اطلاعاتی در برنامه‌های آموزشی نهاد، یکی از عوامل ایجاد چالش در وضعیت آموزش سواد اطلاعاتی در برنامه‌های آموزشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، تغییر رویکرد نهاد از خدماتی به ترویجی است که منجر به فاصله گرفتن از رسالت مشارکت و استمرار «آموزش» در کتابخانه‌های عمومی شده است. در خصوص وضعیت آموزش سواد اطلاعاتی در برنامه‌های آموزشی نهاد، پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان با ۵۵ کد باز در چهار مقوله «برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی برای مخاطبان» با ۱۲ کد، «برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی برای کتابداران» با ۶ کد، و «چالش‌های موجود در این زمینه» با ۳۷ کد دسته‌بندی شدند.

کدهای مربوط به چالش‌های مرتبط با مخاطبان (با ۴ درصد فراوانی) حاکی از کم‌رنگ شدن احساس نیاز مخاطبان به فراگیری مهارت‌های سواد اطلاعاتی و استقبال اندک آنان از برنامه‌های سواد اطلاعاتی دارد. این در حالی است که کدهای مربوط به چالش‌های مرتبط با عملکرد نهاد کتابخانه‌های عمومی با ۳۵ درصد فراوانی اشاره به این چالش‌ها دارد: حذف اولویت سواد اطلاعاتی به دلیل سیاست‌های نادرست نهاد، تغییر رویکرد نهاد کتابخانه‌های عمومی از خدماتی به ترویجی، اولویت نقش ترویجی بر نقش خدماتی، عدم توجه به وجود مؤلفه‌ی تفکر انتقادی در برنامه‌های سواد اطلاعاتی، تغییر مدیریت‌ها، ضعف در سیاست‌های آموزشی نهاد، نامطلوب بودن روند تأمین منابع، محدودیت‌های تأمین مالی برنامه‌های سواد اطلاعاتی، فاصله گرفتن از رسالت مشارکت و استمرار آموزش در کتابخانه‌ها، وجود موانع اجرایی در برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی، جابه‌جایی متولی برنامه‌های آموزشی نهاد از اداره آموزش به اداره فرهنگی، تأکید یک‌جانبه‌ی برنامه‌های آموزشی نهاد فقط بر آموزش کتابداران.

کدهای مربوط به چالش‌های مرتبط با اسناد نهاد کتابخانه‌های عمومی (با ۲۷ درصد فراوانی) حاکی از این چالش‌ها است: پرداخته‌نشدن و اشارات سطحی به مفاهیم سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد، توجه محدود و

گذرا به موضوع سواد اطلاعاتی در اسناد، عدم وجود نگاه بالادستی به مفاهیم سواد اطلاعاتی، توجه نشدن به وظیفه آموزش مادام‌العمر در کتابخانه‌های عمومی، نبود برنامه‌های منسجم و یکپارچه، کند بودن بازنگری‌های اسناد و ابلاغیه‌ها.

پرسش‌های ۴، ۵ و ۶ مصاحبه: با توجه به اینکه بیشتر پاسخ‌دهندگان این سه پرسش را به صورت تداخلی و ترکیبی پاسخ گفتند متن مصاحبه‌های حاصل از این پرسش‌ها تجمیع و در قالب فایل (6-4Q) یکپارچه شده و سپس کدگذاری و مقوله‌بندی شدند. بخشی از پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به این پرسش به‌عنوان نمونه نقل می‌شود:

«سند چشم‌انداز هم‌یه جورایی آرمان‌گرایانه است و علمی تنظیم نشده و نیومده به ریز جزئیات سواد اطلاعاتی و انواع اون مثل سواد رسانه‌ای، سواد رایانه‌ای بپردازه. تازه هنوز یک ساله که به کتابخونه‌ها ابلاغ شده که باید وای فای داشته باشن؛ و تدبیری برای سواد الکترونیکی و سواد رسانه‌ای اندیشیده نشده. طبیعتاً شما تو اسناد هرچی بگردین به‌طور ریز و دقیق چیزی با این جور مضامین پیدا نمی‌کنین.»

پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در خصوص خلأهای سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی و راهکارهای جبرانی با ۱۱۸ کد باز در دو مقوله اصلی شامل «دلایل بروز خلأها و بی‌توجهی به سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد» و «راهکارهای جبران خلأها» با پنج مقوله فرعی تقسیم‌بندی شده‌اند. عوامل بروز خلأها با دو زیرمقوله «عوامل ماهوی سواد اطلاعاتی» با ۶ کد، و «عوامل انسانی» با ۴۸ کد دسته‌بندی شده‌اند که هر یک از این دو مقوله خود دارای زیرمقوله‌های «نقش متخصصان سواد اطلاعاتی» با ۲ کد، «نقش کتابداران» با ۱۳ کد، و «نقش مدیران بالادستی» با ۴۳ کد است؛ مقوله «راهکارها» با ۵۴ کد در سه زیرمقوله «در سطح تصمیم‌گیری کلان» با ۲۰ کد، «در سطح مدیران میانی نهاد» با ۱۵ کد، و «در سطح عملیاتی» با ۱۹ کد دسته‌بندی شدند.

پرسش شماره ۷ مصاحبه (Q7): چگونه می‌توان در بازنگری‌های بعدی اسناد بالادستی نهاد، جایگاه مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی را تقویت کرد و ارتقا بخشید؟ بخشی از پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به این پرسش به‌عنوان نمونه نقل می‌شود:

«اول ما باید در اسناد بالادستی ملی بتونیم دنبال جایگاه باشیم. برای گنجاندن سواد اطلاعاتی باید گروه‌های ذی‌نفع را قانع به آورده‌دار بودن این موضوع بکنیم تا بتوانیم قدرت چانه‌زنی داشته باشیم. علاوه بر این، حضور و لابی‌گری متخصصان سواد اطلاعاتی در سطوح بالای تصمیم‌گیری کشوری باید مدنظر قرار بگیره»

پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در خصوص تقویت و ارتقای جایگاه مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در بازنگری‌های بعدی اسناد بالادستی نهاد با ۳۲ کد باز در چهار مقوله «در سطح نهاد» با ۲۲ کد، «در سطح ملی» با ۳ کد، «در سطح سایر مراکز» با ۵ کد و «چالش‌های موجود در این زمینه» با ۳ کد دسته‌بندی شدند.

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های حاصل از پژوهش، مهم‌ترین دلایل مؤید اهمیت و ضرورت پرداختن به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در جامعه امروز از نگاه سیاست‌گذاران نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور عبارت‌اند از: «نیمه‌عمر کوتاه منابع و رسانه‌های اطلاعاتی و تغییرات مداوم محمل‌های اطلاعاتی» (S1)، «گسترش فراگیر شبکه جهانی وب و شبکه‌ها و پیام‌رسان‌های اجتماعی» (S3)، «افزونگی شدید اطلاعات، فروریزی کلان‌ساختارهای آموزش رسمی و آموزش‌های یک‌سویه و صرفاً تئوریک» (S8). هم‌سو با این نتایج، لی، چن و وانگ، (۲۰۲۱)، دیماسون، پارتریچ و بروس (۲۰۱۹)،

لانین و گریتی (۲۰۲۲)، پوتنیس و گالا (۲۰۲۲)، منصوریان (۱۳۹۱)، وبر و جانسون (۲۰۰۶)، قربان‌اوغلو، آقویونلو و یومای (۲۰۰۶)، و آکس‌نمچا و ایگبینوویا (۲۰۲۲) نیز در نتایج مطالعات‌شان بر اهمیت این موضوع تأکید داشته‌اند و به‌انحای مختلف کوشیده‌اند اهمیت مهارت‌های سواد اطلاعاتی در جامعه امروز و ضرورت تسلط به مهارت‌های آن را بیان کنند. بایستی پذیرفت که امروزه یکی از ملزومات مهم و زیربنایی در ضرورت بخشی به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در جامعه، تلاش برای حرکت و نیل به سوی جامعه اطلاعاتی واقعی و بر مبنای ساختار و مختصات حقیقی آن است. بر این اساس، انتظار می‌رود با بسط و گسترش مفهوم شهروندی، پرهیز از اشاعه رانت‌های اطلاعاتی و ایجاد تفکر تصمیم‌گیری مبتنی بر دانش بتوان در جهت تحقق این مهم گام برداشت.

علی‌رغم اینکه بیش از یک ربع قرن از ظهور سواد اطلاعاتی در کشور ما می‌گذرد، یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد هنوز تبیین، برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های مهارت‌افزایی سواد اطلاعاتی در بافت کتابخانه‌های عمومی کشور در عمل جایگاه مناسبی ندارد و یافته‌ها بیانگر وجود خلأهای متعدد در آموزش سواد اطلاعاتی در این کتابخانه‌ها است. این یافته هم‌سو با نتایج پژوهش‌های علیزاده (۱۳۹۲)، زارع و دیگران (۱۳۹۲)، کیخا، کیانی و غایبی (۱۳۹۷) و کیخا (۱۳۹۷) است. در نتایج این پژوهش‌ها نیز وجود خلأهای جدی در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور و اهمیت و ضرورت تسلط به مهارت‌های مذکور برای مخاطبان این کتابخانه‌ها تأکید شده است.

یکی از نتایج مهم حاصل از پاسخ‌های مصاحبه‌شونده‌ها نبود نگاه مدیران بالادستی به اهمیت مؤلفه‌های مهارت‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بود و نتایج حاصل از تحلیل یافته‌های مصاحبه‌ها از پرسش مربوط به جایگاه سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی و پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان (کدهای S1-S2-S3-S4-S5-S6-S7)، به‌طور جدی بر لزوم پرداختن به مؤلفه‌های مهارتی و مفاهیم سواد اطلاعاتی در قالب یک برنامه جامع و در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور تأکید دارد. این یافته هم‌سو با نتایج پژوهش کیخا، کیانی، غائبی (۱۳۹۷) بود که نشان داد علی‌رغم اهمیت سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی، به نقش‌سازنده این مهارت‌ها آن‌گونه که باید در اسناد فرادست نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و همچنین در جهت توانمندسازی جامعه مخاطب توجه نشده است. نتایج پژوهش جهانی و محمداسماعیل (۲۰۰۹) و عینی (۱۳۸۷) نیز نشان دادند که توسعه سواد اطلاعاتی نیازمند بازبینی انتقادی در برنامه‌های ارائه‌شده در ساختار آموزشی و سند چشم‌انداز ۲۰ساله ایران است. در همین راستا، داسیلوا (۲۰۱۴)، و دلاوگا (۲۰۱۴) نیز در نتایج پژوهش خود بر بهبود وضعیت سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی از طریق مصوبات قانونی تأکید کرده‌اند. مغایر با نتایج پژوهش حاضر و نتایج سه پژوهش فوق، نتایج پژوهش قاسمی (۱۳۸۵) نشان داد که به تدوین استاندارد ملی برای آموزش سواد اطلاعاتی در ایران نیازی نیست و ویژگی‌های خاص در آموزش سواد اطلاعاتی را باید در مدل‌های آموزش سواد اطلاعاتی در نظر گرفت.

نتایج حاصل از تحلیل یافته‌های پژوهش حاضر نشان‌دهنده اهمیت توجه به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و همچنین ضرورت بازنگری برنامه‌های آموزشی کتابخانه‌های عمومی است. در همین راستا، نتایج یافته‌های پژوهش چادوری، اسلام و اسلام (۱۳۹۰) نیز نشان داد روش‌های فعلی آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی نیازهای مهارتی کاربران را برآورده نمی‌کنند و یک نظام برنامه‌ریزی‌شده آیین‌نامه‌ای کارآمد با مریبان مجرب مورد نیاز است.

نتایج حاصل از تحلیل یافته‌های پرسش پنجم پژوهش حاکی از اهمیت نقش کتابداران در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی است. هم‌سو با این نتیجه، نتایج پژوهش‌های پوتنیس و گالا (۲۰۲۲)، داسیلوا (۲۰۱۴)، بروس (۲۰۱۹)، پارتیج و بروس (۲۰۱۹) و کیخا (۱۳۹۷) نیز با تأکید بر نقش کتابداران در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی نشان دادند که کتابداران کتابخانه‌های عمومی با مشارکت در انجام فعالیت‌های مربوطه می‌توانند مهارت‌های سواد اطلاعاتی را در این کتابخانه‌ها اعتبار و موجودیت ببخشند. نتایج حاصل از پژوهش حاضر هم‌سو با پژوهش پن‌جوآن (۲۰۱۰) بر ضرورت تدوین یک چهارچوب ملی سواد اطلاعاتی با

بهره‌گیری از نظریه‌های مشورتی خبرگان ملی و متخصصان سواد اطلاعاتی، تأمین تسهیلات و حمایت‌های مالی و لزوم کسب مهارت‌های حرفه‌ای کتابداران تأکید دارد.

با توجه به اهمیت نقش کتابداران متخصص سواد اطلاعاتی در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی، یکی از ملزومات آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی تربیت کتابداران متخصص به‌عنوان آموزش‌دهنده سواد اطلاعاتی در این کتابخانه‌ها است. با توجه به اینکه سرفصل‌های آموزش این مهارت‌ها در گذشته در دانشگاه‌ها و برای دانشگاهیان تنظیم شده لازم است تا روند تربیت مدرسان سواد اطلاعاتی (کتابداران متخصص سواد اطلاعاتی) در کتابخانه‌های عمومی، خارج از سرفصل‌های دانشگاهی، با طرح درس و مباحث مدنظر نهاد و با در نظر داشتن شرایط مخاطبان در قالب یک نظام آموزشی پودمانی صورت پذیرد. پس از تدوین سرفصل‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی، لازم است یک نظام مشاوره‌ای بین مدیران و آموزش‌دهندگان (کتابداران متخصص سواد اطلاعاتی) قرار گیرد که تحقق این امر تعامل مستمر میان برنامه‌ریزان آموزشی نهاد و متخصصان سواد اطلاعاتی را می‌طلبد.

بر اساس یافته‌های حاصل، مشکلات و خلأهای موجود در آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی ایران در سه دسته تقسیم‌بندی می‌شوند: دسته اول، خلأهای مربوط به عوامل انسانی، دسته دوم، خلأهای مربوط به عوامل ماهوی سواد اطلاعاتی و دسته سوم خلأهای مربوط به اسناد بالادستی. عوامل بروز خلأهای عوامل انسانی به عواملی همچون «نقش متخصصان سواد اطلاعاتی»، «نقش کتابداران»، «نقش مدیران کتابخانه‌ها» و «نقش مدیران بالادستی نهاد کتابخانه‌های کشور» اشاره دارد. عوامل بروز خلأهای مربوط به ماهیت سواد اطلاعاتی (عوامل ماهوی) به عواملی همچون «پراکندگی آموزه‌ها و مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی»، «برداشت ناصحیح از مفهوم اشاعه دانش»، «کم‌جاذبه بودن و روزآمد نشدن سرفصل‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی» و «دیربازده بودن مهارت‌های آموزش‌های سواد اطلاعاتی برای مخاطبان» اشاره دارد. خلأهای مربوط به اسناد بالادستی به عواملی همچون «غلبه نگاه سیاسی در تنظیم اسناد» (مصاحبه‌شونده کد S7)، «راهبردی نبودن موقعیت سواد اطلاعاتی» (مصاحبه‌شونده کد S5) و «حضور نداشتن متخصصان سواد اطلاعاتی در تنظیم اسناد» (مصاحبه‌شونده کد S6) اشاره دارد.

بر اساس یافته‌ها، راهکارهای رفع خلأهای آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و کتابخانه‌های عمومی وابسته به آن به چند دسته تقسیم و در قالب آن‌ها ارائه می‌شود.

راهکار نخست بهره‌گیری مستمر و هم‌زمان از توان علمی متخصصان سواد اطلاعاتی کشور و کتابداران متخصص سواد اطلاعاتی است. هم‌سو با این نتیجه، نتایج پژوهش‌های داسیلوا (۲۰۱۴)، دیمانسون، پارتیچ و بروس (۲۰۱۹)، عبدالمهدی (۱۳۹۳) و کشاورزین و اصنافی، (۱۳۹۵) نیز با تأکید بر نقش کتابداران در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی نشان دادند که کتابداران کتابخانه‌های عمومی با مشارکت در انجام فعالیت‌های مربوطه می‌توانند سواد اطلاعاتی را در این کتابخانه‌ها اعتبار و موجودیت ببخشند. نقش مهمی که کتابداران کتابخانه‌های عمومی می‌توانند در راستای مهارت‌افزایی جامعه مخاطب ایفا کنند یکی دیگر از راهکارهای مؤثر در رفع خلأ آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور است.

یکی دیگر از راهکارهای رفع خلأ آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی ایران نقشی است که مدیران بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور می‌توانند در این خصوص داشته باشند. قبل از هر چیز، انتظار می‌رود که در سطوح تصمیم‌گیری مدیران بالادستی نهاد، برای کتابخانه‌های عمومی جایگاه آموزشی پیش‌بینی شود که لازمه این امر آشنا شدن مدیران بالادستی با مفاهیم حرفه‌ای و تخصصی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی است. تسلط مدیران به این مفاهیم می‌تواند باعث هم‌گرایی و ایجاد وحدت رویه میان مدیران عالی، مدیران میانی و کتابداران شده و مانع از ایجاد انحصار در آموزه‌های سواد اطلاعاتی به‌عنوان یک اندوخته دانشی و صرفاً متعلق به کتابداران متخصص شود.

از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، توجه و پرداختن به مؤلفه‌های مهارت‌های سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نیز همچون بیشتر برنامه‌های آموزشی نهاد، وضعیت و جایگاه مناسبی ندارد.

مصاحبه‌شوندگان معتقدند، در تدوین اسناد بالادستی، نگاه بیشتر سیاسی بوده تا اجرایی-عملیاتی. «سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴ هم کلی و به‌نوعی آرمان‌گرایانه است» (S4). در این سند، اگرچه اشاره‌هایی به سواد اطلاعاتی شده است، اما از بُعد علمی و توجه به مؤلفه‌های مهارتی آن به انواع سوادها نوپدید و منبعث از فناوری‌ها مثل سواد رایانه‌ای، دیجیتالی، اینترنتی و رسانه‌ای اشاره‌ای صریح نشده است.

به نظر می‌رسد یکی از ریشه‌های چرایی این عارضه را می‌توان در ماهیت اطلاعات و فناوری‌ها در جامعه سنتی و اصیل روبه‌توسعه دانست. نبود برنامه‌های آموزشی منسجم و یکپارچه در اسناد بالادستی نهاد، کند بودن بازنگری‌های اسناد بالادستی و ابلاغیه‌ها، نبود متخصصان سواد اطلاعاتی کشور در تدوین اسناد، توجه محدود و گذرا و اشاره‌های سطحی به موضوع سواد اطلاعاتی، و نبود نگاه بالادستی به مفاهیم مهارت‌محور سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد از مهم‌ترین نارسایی‌های اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در رابطه با مهارت‌های سواد اطلاعاتی به شمار می‌روند. بدیهی است اشاره‌های پراکنده و تلویحی نمی‌تواند مفاهیم مربوط به مهارت‌های سواد اطلاعاتی را آن‌طور که باید در اسناد وزن دهد.

در یک نتیجه‌گیری کلی، یافته‌های حاصل از آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در برنامه‌های آموزشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نشان داد آموزش این مهارت‌ها در برنامه‌های این نهاد در وضعیت مناسب و مطلوبی قرار ندارد و این مسئله با خلأها و نارسایی‌های جدی مواجه است. بروز این مسئله را می‌توان ناشی از چند عامل دانست. یکی از عوامل اصلی ایجاد این چالش، تغییر رویکرد نهاد از خدماتی به ترویجی که منجر به فاصله گرفتن از رسالت مشارکت در آموزش در کتابخانه‌های عمومی کشور شده است. تغییر رویکرد نهاد از خدماتی به ترویجی در برنامه‌های آموزشی نهاد و به‌ویژه آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی تأثیر گذاشته است. اثر نخست آن به طراحی برنامه‌های آموزشی ایجابی، از بالا به پایین با حداقل نگاه به ذائق و نیازهای واقعی جامعه مخاطب منجر شده است. دومین اثر آن این بوده است که آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به دلیل داشتن ماهیت خنثی از نظر ترویج، تبلیغ و ارشاد عموماً در حاشیه قرار می‌گیرند و توجه چندانی به آن نمی‌شود؛ بنابراین، استقبال ضعیف مخاطبان و کم‌رنگ شدن احساس نیاز به فراگیری برنامه‌های آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی نیز عامل مهم دیگری در روزآمد نشدن و مطلوب نبودن برنامه‌های آموزش این مهارت‌ها در کتابخانه‌های عمومی کشور است. چنین شرایطی منجر به این شده است که مهارت‌های سواد اطلاعاتی نقشی در ارتقا و بهبود کیفیت مهارت‌ها و تصمیم‌گیری‌های مخاطبان نداشته باشد.

جبران این کاستی‌ها نیازمند رویکرد سیستمی و فراگیر، اهتمام به عدالت اطلاعاتی و اجتناب از رانت‌های اطلاعاتی، توزیع و تخصیص بهینه امکانات، هم‌افزایی سامانه‌ای، مطالبه‌گری اجتماعی و نظارت حاکمیتی است؛ بنابراین، لازم است نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور نیز سیاست‌های راهبردی، ساختار و فرهنگ سازمانی، برنامه‌های عملیاتی و اقدام‌های جاری خود را بهبود بخشد، و نخستین گام در این راستا تشکیل یک اتاق اندیشه‌ورز برای سواد اطلاعاتی متشکل از مدیران، کارشناسان خبره (اعم از صف و ستادی) و کتابداران متخصص سواد اطلاعاتی در قالب یک کارگروه مستقل با عنوان کارگروه سواد اطلاعاتی در معاونت پژوهش و برنامه‌ریزی نهاد و تدوین و ارائه برنامه‌های جامع و مدون آموزش سواد اطلاعاتی است. همچنین، لازم است این برنامه‌ها از جامعیت کافی برخوردار باشند تا بتوانند نظر مثبت اعضای شورای معاونان و تصمیم‌گیرندگان اصلی اسناد بالادستی جلب کنند. این امر مستلزم آن است که با صاحب‌نظران فن و متخصصان سواد اطلاعاتی به‌طور عمیق و مستمر مشورت شود و راهکارهای عینی و غیرانتزاعی ارائه شود تا توان چانه‌زنی و قانع کردن گروه‌های ذی‌نفع را در آورده‌دار بودن این موضوع داشته باشد. بدون شک، حضور و مشارکت فعال متخصصان سواد اطلاعاتی نقشی مؤثر در ایجاد نگرش مثبت و تمایل نگاه اعضای شورای معاونان و تصمیم‌گیرندگان اصلی تدوین اسناد بالادستی نهاد و مدیران بالادستی نسبت به سواد اطلاعاتی و مهم تلقی شدن جایگاه آن در سیستم مدیریتی نهاد دارد. ره‌آورد این تلاش‌ها جایگاه‌بخشی و ارزش‌آفرینی به مفاهیم و مؤلفه‌های مهارتی سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی کشور به‌منظور

توانمندسازی جامعه مخاطب خواهد بود.

در ادامه پیشنهادهای کاربردی پژوهش ارائه شدند:

۱. راه‌اندازی اداره آموزش به‌منظور هدفمند کردن برنامه‌های آموزشی با محوریت آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور؛
۲. طراحی و تدوین طرح پیشنهادی سرفصل دوره‌های آموزشی با عنوان «آشنایی با مهارت‌های سواد اطلاعاتی برای جامعه مخاطبان کتابخانه‌های عمومی ایران» و اقدام برای تصویب و اجرای این طرح در اداره کل پژوهش و برنامه‌ریزی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور؛
۳. برقراری تعامل مناسب و ارتباط مداوم و مستمر علمی-آموزشی مسئولان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌ویژه اداره کل پژوهش و برنامه‌ریزی این نهاد با متخصصان و مدرسان سواد اطلاعاتی کشور. متخصصان سواد اطلاعاتی می‌توانند به‌عنوان یک گروه مهم و هنجارساز به برنامه‌ریزی، طراحی سرفصل‌ها، هماهنگی و مدیریت مناسب دوره‌های آموزش سواد اطلاعاتی بپردازند. مسئولان نهاد نیز می‌توانند این محتوا را در قالب ساختارهای مناسب و در موقعیت‌های مناسب به جامعه مخاطب ارائه دهند؛
۴. برگزاری مداوم و مستمر کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی در سطوح مقدماتی و پیشرفته به‌وسیله نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌منظور توانمندسازی جامعه هدف با بهره‌گیری از کتابداران متخصص یا مدرسان توانمند سواد اطلاعاتی؛
۵. طراحی، تهیه و عرضه آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی علاوه بر آموزش‌های حضوری، با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، به شکل محتوای آموزش از راه دور (متن، صوت، فیلم، گرافیک) متناسب با نیازهای اطلاعاتی گروه‌های مختلف جامعه هدف در کتابخانه‌های عمومی و کنترل مداوم و روزآمدسازی محتوا با در نظر داشتن تغییرات سریع و مداوم فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی؛
۶. برگزاری مداوم و مستمر کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی به‌وسیله نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور با هدف مهارت‌افزایی و روزآمدسازی دانش و مهارت‌های کتابداران، در قالب دوره‌های بازآموزی (برای نمونه: مدرسه تابستانه خواندن، جشنواره رضوی و غیره) یا به‌صورت دوره‌های مجزا و صرفاً با موضوع آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی برای کتابداران؛
۷. استفاده از قابلیت‌های جدید آموزش‌های مجازی با استفاده از واژگان غیرفنی و دارای قابلیت هدایت‌گری کاربران، در طراحی برنامه‌های آموزشی سواد اطلاعاتی برای مخاطبان کتابخانه‌های عمومی به‌منظور ترغیب جامعه هدف به شرکت در دوره‌های آموزش و مهارت‌افزایی سواد اطلاعاتی.

قدردانی

نویسندگان مقاله مراتب سپاس و قدردانی خود را از معاونت برنامه‌ریزی، پژوهش و فناوری اطلاعات و دفتر برنامه‌ریزی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌پاس همکاری در انجام این پژوهش ابراز می‌دارند.

- تاجداران، منصور؛ کربلا آقایی کامران، معصومه؛ و عاملی، سببیکه (۱۳۹۲). نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان نیشابور در افزایش سواد اطلاعاتی شهروندان. دانش‌شناسی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات، (۶)، ۳۹-۵۴.
- تفرشی، شکوه؛ و انگورج تقوی، معصومه (۱۳۸۷). بررسی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تهران. دانش‌شناسی، (۳)، ۲۹-۳۸.
- چادوری، سلما؛ اسلام، شیفل؛ و اسلام، انوار (۱۳۹۰). آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه عمومی مرکزی در داکا، بنگلادش. مجله بین‌المللی علوم اطلاع‌رسانی و مدیریت اطلاعات، (۲)، ۲۳-۴۴.
- رضوان، آذین (۱۳۸۷). بررسی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان به‌منظور شناسایی نقاط قوت یا ضعف احتمالی آن‌ها در این زمینه [پایان‌نامه کارشناسی ارشد]. دانشگاه شهید چمران اهواز.
- زارع، فاطمه (۱۳۹۲). بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه سواد اطلاعاتی مخاطبین استان خراسان شمالی. طرح پژوهشی مصوب نهاد کتابخانه‌های عمومی.
- سرمد، زهره؛ بازگان، عباس؛ و حجازی، الهه (۱۳۸۹). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری (چاپ بیستم). تهران: انتشارات آگاه. ۷۱-۷۵.
- عابدی جعفری، حسن (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، (۲)، ۱۵۱-۱۹۸.
- عبدالهی، معصومه؛ و جوکار، عبدالرسول (۱۳۹۳). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، (۴)، ۷۷۱-۷۸۷.
- علیزاده، مجید (۱۳۹۲). سنجش سواد اطلاعاتی کاربران و میزان آموزش سواد اطلاعاتی از سوی کتابداران کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در استان البرز [پایان‌نامه کارشناسی ارشد]. دانشگاه تربیت معلم تهران.
- عینی، اکرم (۱۳۸۷). طرح توسعه آموزش سواد اطلاعاتی در سند ملی چشم‌انداز بیست‌ساله آموزش و پرورش و ارائه الگویی جهت تحقق اهداف سواد اطلاعاتی [پایان‌نامه دکتری]. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- فرخاری، فاطمه (۱۳۹۵، ۲۲ اردیبهشت). آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی [ارائه مقاله]. نخستین کنفرانس بین‌المللی و دومین کنفرانس ملی هزاره سوم و علوم انسانی، مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران (متان)، شیراز، ایران.
- قاسمی، علی حسین (۱۳۸۵). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی و انطباق آن با استانداردهای سواد اطلاعاتی ACRL و چهار سند توسعه ملی [پایان‌نامه دکتری]. دانشگاه فردوسی مشهد.
- کریمیان، زهرا (۱۳۹۲). طرح و تبیین الگوی مدیریت و دانش پژوهی در دانشگاه‌های دولتی ایران [پایان‌نامه دکتری]. دانشگاه شهید بهشتی.
- کشاورزین، سلما؛ و اصنافی، امیررضا (۱۳۹۵). دگردیسی اطلاعات در کتابخانه‌های عمومی و نقش کتابداران. فصلنامه مدیریت اطلاعات و دانش‌شناسی، (۱)، ۳۷-۵۷.
- کیخا، بتول (۱۳۹۷). ارائه چارچوب ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی برای نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور. [پایان‌نامه دکتری]. دانشگاه الزهراء (س).
- کیخا، بتول؛ کیانی، حسن؛ و غائبی، امیر (۱۳۹۷). سواد اطلاعاتی در اسناد بالادستی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، (۳)، ۴۱۱-۴۳۵.
- گال، مردیت؛ بورگ، والتر؛ و گال، جویس (۱۳۹۳). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی (خسرو باقری و دیگران، مترجمان؛ چاپ نهم). سمت: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. (نشر اثر اصلی ۱۹۹۶)
- منصوریان، یزدان (۱۳۹۱). ترمیم شکاف دیجیتالی با گسترش خدمات آموزشی و فرهنگی در کتابخانه‌های عمومی. پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، (۱)، ۱۱۱-۱۲۲.
- مهدی‌زاده هریندئی، حسین (۱۳۸۹). نقش کتابخانه‌های عمومی استان مازندران در ارتقا و توسعه سواد اطلاعاتی مراجعان. طرح مصوب پژوهشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۹). تبیین مؤلفه‌های چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی ایران در افق ۱۴۰۴. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- هومن، حیدرعلی (۱۳۹۴). راهنمای عملی پژوهش کیفی. تهران: سمت.

References

- Abdollahi, M., & Jowkar, A. (2015). The Study of the Status of Information Literacy Skills amongst Public Librarians in Fars Province. *Research on Information Science & Public Libraries*, 20(4), 771-787. (in Persian)
- Abedi Ja'fari, H. Taslimi, M. Faghihi, A., & Sheikhzade, M. (2011). Thematic Analysis and

Thematic Networks: A Simple and Efficient Method for Exploring Patterns Embedded in Qualitative Data Municipalities. *Strategic Management Thought*, 5(2), 151-198. doi: 10.30497/smt.2011.163 (in Persian)

■ Alex-Nmecha, J. C. & Igbinovia, M. O. (2020). Achieving Sustainable Development Goals in Nigeria through Information Literacy: The Roles of Public Libraries. *Lagos Journal of Library and Information Science*, 9(1-2), 16-27.

■ Alizadeh, M. (2012). *Measuring the information literacy of users and the amount of information literacy training by the librarians of the libraries affiliated to the institution of public libraries of the country in Alborz province* [Master's dissertation]. Tarbiat Moalem University of Tehran. (in Persian)

■ Association of College and Research Libraries (2016). Framework for Information Literacy for Higher Education, Final Version. Unpublished Manuscript.

■ Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.

■ Chaduri, S. Islam, Sh. & Islam, A. (2011). Teaching information literacy in Central Public Library in Dhaka, Bangladesh. *International Journal of Information Sciences and Information Management*, 1(2), 23-44.

■ Chatterjee, S. Samanta, M. & Dey, S. (2021). The Role Played by Public Libraries in Promoting Information Literacy and User Education. *IUP Journal of Knowledge Management*, 19(1), 36-49.

■ Colaizzi, P. F. (1969). The descriptive methods and the types of subject-matter of a phenomenologically based psychology exemplified by the phenomenon of learning. Duquesne University.

■ Colaizzi, P. F., Valle, R. S., & King, M. (1978). Existential phenomenological alternatives for psychology. Oxford University Press.

■ Cuéllar-Marchelli, H. (2003). Decentralization and privatization of education in El Salvador: Assessing the experience. *International Journal of Educational Development*, 23(2), 145-166.

■ da Silva, A. G., & Olinto, G. (2016). Gender differences in ICT use and information literacy in public libraries: a study in a Rio de Janeiro public library. In *European Conference on Information Literacy* (pp. 12-20). Springer, Cham.

■ de la Vega, A. (2014). Information literacy and public libraries in Peru: an approach to its study. In *European Conference on Information Literacy* (pp. 622-633). Springer, Cham.

■ Demasson, A. Partridge, H. & Bruce, C. (2019). How do public librarians constitute information literacy? *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(2), 473-487.

■ Eini, A (2008). The development plan of information literacy education in the national document of the twenty-year vision of education and providing a model to achieve the goals of information literacy [Doctoral dissertation]. Islamic Azad University, Science and Research Branch. (in Persian)

■ Eve, J., Groot, M. D., & Schmidt, A. M. (2007). Supporting lifelong learning in public libraries across Europe. *Library Review*, 56(5), 393-406.

■ Farkhari, F (2016, May 11). *Teaching information literacy in public libraries* [Paper presentation]. The first international conference and the second national conference on the third millennium and human sciences, Iran's Modern Education Development Center (Metana), Shiraz, Iran. (in Persian)

■ Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (2014). *Educational research: An introduction* (Khosro Bagheri and others, Trans.). Samt; Shahid Beheshti University: Tehran. (Original work published 1996) (in Persian)

■ Ghasemi, A- Hossein (2006). *Investigating the status of information literacy of graduate students and its compliance with ACRL information literacy standards and four national development documents* [Unpublished doctoral dissertation]. Ferdowsi University of Mashhad. (in Persian)

■ Giorgi, A. (1975). An application of phenomenological method in psychology. *Duquesne studies in phenomenological psychology*, 2, 82-103.

■ Houman, H- A (2014). *Practical Guide to Qualitative Research*, Tehran: SAMT. (in Persian)

■ Institution of public libraries of the IRAN (2010). *Explaining the components of Iran's public libraries perspective in 1404*. Tehran: Iran Public Libraries Foundation. (in Persian)

■ Jahani, Sh., & Mohammad Ismail, Sh. (2009). ICT literacy of Iranian university faculty members: Challenges and perspectives. *Journal of Management and Planning in Educational Systems*, 1(2), 83-95.

■ Karimian, Z. (2012). *Designing and explaining the model of management and academic research in Iran's state universities* [Unpublished doctoral dissertation]. Shahid Beheshti University. (in Persian)

■ Keshavarzian, S., & Asnafi, AR. (2015). Information transformation in public libraries and the role

- of librarians. *Quarterly Journal of Information Management and Epistemology*, 3(1), 37-57. (in Persian)
- Keykha B., Kiani, H., & Ghaebi, A. (2018). Information literacy in official documents of Iran Public Libraries Foundation. *Research on Information Science & Public Libraries*, 24(3), 411-435. (in Persian)
  - Keykha, B. (2017). *Providing a framework to promote information literacy skills for Iran Public Libraries Foundation* [Unpublished doctoral dissertation]. Alzahra University. (in Persian)
  - Kirinić, V. (2016, October). Accessibility of Digital Information: Standards, Frameworks, and Tools Related to Information Literacy and Information Technology. In *European Conference on Information Literacy* (pp. 179-189). Springer, Cham.
  - Kurbanoglu, S, Akkoyunlu, B, & Umay, A. (2006). Developing the information literacy self-efficacy scale. *Journal of Documentation*, 62(6), 730-743.
  - Lanning, S., & Gerrity, C. (2022). Concise guide to information literacy. ABC-CLIO.
  - Li, Y. Chen, Y. & Wang, Q. (2021). Evolution and diffusion of information literacy topics. *Scientometrics*, 126(5), 4195-4224
  - Mahdzizadeh Harikandei, H. (2009). *The role of public libraries in Mazandaran province in promoting and developing the information literacy of patrons*. Approved research project of Iran Public Libraries Foundation. (in Persian)
  - Mansooriyan, Y. (2012). Filling digital divide by developing public libraries' educational and cultural services. *Library and Information Science Research*, 2(1), 111-122. doi: 10.22067/riis.v2i1.9010 (in Persian)
  - O'Brien, T. & Russell, (2014). The Irish 'Working Group on Information Literacy'—Edging towards a national policy. *The International Information & Library Review*, 44(1), 1-7.
  - Pickard, A. J. (2013). Qualitative approaches. *Research, Evaluation and Audit: Key Steps in Demonstrating Your Value*, 97.
  - Ponjuan, G. (2010). Guiding principles for the preparation of a national information literacy program. *The International Information & Library Review*, 42(2), 91-97.
  - Potnis, D., & Gala, B. (2022). "Unified Mobile, Financial, and Information Literacy Toolkit": A Social Innovation for Public Libraries to Alleviate Poverty in Developing Countries. *The Library Quarterly*, 92(1), 68-86.
  - Rezvan, A (2018). *Investigating the level of information literacy of public library librarians in Khuzeestan province in order to identify their potential strengths or weaknesses in this field* [Unpublished master's thesis]. Shahid Chamran University of Ahvaz. (in Persian)
  - Ryan, G. W., & Bernard, H. R. (2003). Techniques to identify themes. *Field methods*, 15(1), 85-109.
  - Sarmad, V; Bazargan, A; Hijazi, E (2009). *Research methods in behavioral sciences* (20th ed.). Tehran: Agah Publications. (in Persian)
  - Short, J. C., Broberg, J. C., Cogliser, C. C., & Brigham, K. H. (2010). Construct validation using computer-aided text analysis (CATA) an illustration using entrepreneurial orientation. *Organizational Research Methods*, 13(2), 320-347.
  - Speziale, H. S., Streubert, H. J., & Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative*. Lippincott Williams & Wilkins.
  - Tafreshi, S., & Angorj taghva, M. (2009). A survey on librarians' information literacy rate in public libraries of Tehran, affiliated to the Board of Iranian Public Libraries. *Journal of Knowledge Studies*, 1(3), 29-38. (in Persian)
  - Tajdaran, M., Karbala Aghaei Kamran, M., & Ameli, S. (2013). A survey on public library role in increasing urban information literacy in Neyshabour City. *Journal of Knowledge Studies*, 6(20), 39-54. (in Persian)
  - Yilmaz, B., & Soyly, D. (2014, October). The role of public libraries in information literacy in Turkey: A study of a provincial public library. In *European Conference on Information Literacy* (pp. 642-651). Springer, Cham.
  - Zare, F (2012). *Investigating the role of public libraries in the development of information literacy of North Khorasan province*. A research plan approved by Iran Public Libraries Foundation. (in Persian)